

Дарійчук О. П.

магістрант спеціальності 053 «Психологія» кафедри
педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного
університету, м. Київ, Україна

Дробот О. В.

доктор психологічних наук, професор кафедри
педагогіки і психології професійної освіти Національного авіаційного
університету, м. Київ, Україна

КОГНІТИВНА ПСИХОЛОГІЯ І ПСИХОСЕМАНТИКА: ІСТОРІЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТАНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті висвітлено історія та взаємозв'язок становлення когнітивної психології і психосемантики як надзвичайно важливих напрямків сучасної психологічної науки. Представлено історичні передумови появи науки когнітивна психологія, охарактеризовано початковий період її розвитку, що став підґрунтям для появи науки психосемантика.

Drobot O.V., Dariichuk O.P. COGNITIVE PSYCHOLOGY AND PSYCHOSEMANTICS: HISTORY AND INTERRELATIONSHIP OF FORMATION

Abstract. This article analyzes history and interrelationships of cognitive psychology formation and psychosemantics as one of the most important research areas in modern psychology. Historical backgrounds of the cognitive psychology appearance are presented, the primary development period of the psychological field, which became the basis for appearance of psychosemantics is characterized.

В середині ХХ століття під час бурхливого розвитку технологій та обчислювальних машин набуває популярності когнітивна психологія, яка стає противником біхевіоризму, нівелюючи основоположні постулати даного напрямку неспроможністю пояснювати поведінку людини без звернення до механізмів роботи мозку, а саме роботи пізнавальних процесів психіки. Основоположною стала зустріч 11 вересня 1956 року групи вчених (Дж. Міллер, Г. Саймон, Н. Аллен, Н. Хомські, Д. Грін, Дж. Світс) Інституту електричної та

електронної інженерії у Массачусетському університеті, яка стала підґрунтям когнітивної революції у психології.

Як самостійна галузь когнітивна психологія сформувалася у період 1950 -х – 1960-х років. У 1960 році Д.Міллер разом з Д.Брунером створили перший Центр когнітивних досліджень при Гарвардському університеті. Когнітивна психологія отримала таку назву завдяки саме вищезгаданим дослідникам Дж. Брунеру («Вивчення когнітивного розвитку», 1967 г.) і У. Найссеру («Пізнання і реальність», 1976 г.), які опублікували свої праці, розповівши суспільству предмет своїх досліджень (Андерсон, 2014). Обравши термін «когнітивна...», вони протиставили себе біхевіоризму. Спочатку вони розмірковували над використанням поняття «ментальність». Але «ментальна психологія» звучало аж надто безглуздо, а «психологія здорового глузду» відправляла б нас до області антропологічних досліджень, «народна психологія» схожа на вундівську соціальну психологію. У підсумку, ми зупинилися на терміні «когнітивна психологія» стверджує Дж. Міллер, один із засновників Центру когнітивної психології (Baars, 1986). Він провів ряд методик по визначенню людських здібностей до запам'ятовування. Так, з'ясував, що людина може за один раз запам'ятати не більше 7-9 символів. Це можуть бути дев'ять цифр, вісім букв або п'ять-шість простих слів. Подальший розвиток когнітивної психології ознаменований таким прізвищем як Ф. Хайдер. Він запропонував теорію структурного балансу (кожна людина прагне до балансу і має потребу в тому, щоб знайти і зрозуміти причини своєї поведінки і причини поведінки оточуючих людей на рівні життєвої психології). Швейцарський вчений Ж. Піаже також зробив великий вклад у розвиток когнітивної психології за допомогою теорії когнітивного розвитку, в якій стверджує, що людина має можливість самостійно конструювати когнітивні здібності за допомогою своїх дій, вироблених при взаємодії з навколишнім середовищем. Стосовно співвідношення мови і мислення в когнітивному розвитку, Ж. Піаже вважає так: «Мова не повністю пояснює мислення, оскільки структури, які характеризують це останнє, сягають своїм корінням в дію і в сенсомоторні механізми глибші, ніж мовна реальність. Але все

ж очевидно, що чим більш складними стають структури, тим необхіднішим для завершення їх обробки є мова. Отже, мова - це необхідна, але недостатня умова побудови логічних операцій» (Піаже, 1984)

Дослідження проведені у напрямку розвитку когнітивної психології, а саме пояснення зв'язку психічних процесів людини із алгоритмічними моделями як науково обґрунтованих, таких що можуть пояснити поведінку людини за допомогою побудови наочних моделей, дали стимул для появи психосемантики як галузі когнітивної психології, що вивчає розвиток і функціонування індивідуальних систем значень у свідомості. Ця індивідуальна система опосередковує процес сприйняття і прийняття рішень як алгоритмічну модель, що вивчає когнітивна психологія.

Психосемантика у найглибшому філософському значенні корінням сягає філософських ідей Р. Лулія (XIII ст.), Б. Спінози та Г. Лейбніца (XVII ст.), які працювали над задачею побудови універсальної мови логіки та філософії (*Lingvauniversalis*). У лінгвістиці передумовою появи понятійного апарату сучасної психосемантики виступає гіпотеза «семантичного поля», що з'явилася після опублікування робіт Й. Тріра та Г. Іпсена. Як галузь когнітивної психології психосемантика бере свій початок із досліджень американських психологів Ч. Осгуда і розробки ним методики семантичного диференціала (операціональна модель уявлення категоріальної структури індивідуальної свідомості у вигляді математичного простору, координатні осі якого відповідають імпліцитно притаманним індивіду підстав категоризації, а значення деякої змістовної області задаються як координатні точки або вектори, розміщені в цьому просторі) та Дж. Келлі автора теорії особистісних конструктів (система конструктів людини організується у пірамідальну структуру, де її складові (конструкти) знаходяться або у суперординатній, або у субординатній позиції).

У радянській психології перші емпіричні психосемантичні дослідження проводилися в 60-70-х рр. XX ст. Е.Ю. Артемьевою (експериментальна побудова моделі-концепції суб'єктивної семантики, що зв'язує практику взаємодії людини з предметною дійсністю), В. Ф. Петренко та А.Г. Шмельовим. Перші монографії

російською мовою вийшли вже на початку 1980-х рр., коли були написані і опубліковані монографії В.Ф. Петренко та А.Г. Шмельова з дуже схожими назвами, одночасно у 1983 р. У своїй діяльності з розвитку психосемантики і написаних робіт В.Ф. Петренко стверджує: «Розуміння значення як форми узагальнення, що є похідним дійсності, можна репрезентувати не лише в формі понять, але і в системно організованому образному плані, вимагає і аналізу психічних процесів, на мові яких «записані» ці значення, аналізу форми невербальних значень в людській свідомості» (Петренко, 1983). На противагу даним дослідженням виступає «значення» як психологічна категорія, теоретичні основи якої містяться в дослідженнях Л. С. Виготського, що стали класичними. Про «значення» є відоме положення Л.С. Виготського: «Є всі підстави розглядати значення слова не тільки як єдність мислення й мови, але і як єдність узагальнення і спілкування, комунікації і мислення» (Виготський, 1982) Роботи послідовників Л.С. Виготського – О.М. Леонтьєва, А.Р. Лурія, П.Я. Гальперіна та інших - дозволили розширити концепт значення. Таким чином, вони стверджували, що мова є лише одним з можливих носіїв значень. Іншими такими носіями є, наприклад, речові елементи культури. Відповідно до цього підходу, «значення» визначається як присвоєне в процесі спілкування і спільної діяльності узагальнене відображення дійсності, вироблене сукупним суб'єктом (людством) в процесі культурно-історичної практики і зафіксоване у формі понять, знань, способу дій, норм поведінки і т.п.(Леонтьєв, 1975).

Психосемантичний підхід до вивчення процесу спілкування людей та певних соціальних інститутів дуже специфічний і полягає у аналізі змін картини світу суб'єкта в результаті спілкування. Таким чином, процес вивчення форм існування значень в індивідуальній свідомості людини відбувається після такого ряду досліджень як, наприклад, зіставлення або класифікація об'єктів (аналіз яких має ключове значення для дослідження), висловлення власного судження про спільне і відмінне між запропонованими даними. Таким чином, виявляються загальні структури уявлень, що лежать в основі суджень індивіда, часто ним не усвідомлені. До виявлених вихідних даних застосовуються математичні

процедури факторного, кластерного аналізу, багатовимірного шкалювання та структурного моделювання.

Висновки. Отже, наука психосемантика з'явилася завдяки постулатам когнітивізму, закладеним в неї при становленні когнітивної психології. Такими постулатами є: вивчення ментальної репрезентації дій людини; увага не на результат, а на процес прийняття рішення, процес обрання стратегій; вивчення часу на обмірковування, що передусє дії в кожній конкретній ситуації; вивчення процесу, що відбувається у свідомості при сприйнятті певної інформації, а також впливу менталітету людини на характер прийняття рішень, варіантність розроблених стратегій та їх складність.

Література

Дж. Андерсон. Когнитивная психология. 5-е изд. — СПб.; Питер, 2002. Серия «Мастера психологии» - 496 с.

Vaars V. J. The cognitive revolution in psychology.- NewYork, 1986. -210 p.

Пижае Ж. Генетический аспект языка и мышления // Психолінгвістика. — Москва, 1984. — 335 с.

Петренко, В. Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / В. Ф. Петренко. - Москва: Издательство МГУ, 1983. - 176 с.

Выготский Л. С. Мышление и речь. — Собрание сочинений Том 2, Москва, 1982.— 503 с.

Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — Москва, 1975. — 304 с.